

# KÄNNANDE MATERIA: OM SUSANNE LANGERS FILOSOFI

”Tankar är det som känns när tankeprocesser pågår i hjärnan.” Ungefär så skrev Rabbe Kurtén i en Kättersk betraktelse i Ikaros för några år sedan och hänvisade till den amerikanska filosofen Susanne Langer.

Text: Rabbe Kurtén

# D

en påstår att där pågår någonting – vi kan kanske kalla det elektrokemiska processer – i detta oändligt komplexa nätverk av sammankopplade neuroner som är din hjärna. Och du, som bär denna hjärna i ditt huvud, du känner av dessa processer, du upplever dem som att du tänker. Är inte detta en fascinerande föreställning?

**Susanne Langer** levde mellan 1895 och 1985. Hon är mest känd för sin konstfilosofi som hon gav form åt i de två böckerna *Philosophy in a New Key* (1942) och *Feeling and Form* (1953). Hennes mest ambitiösa verk är dock *Mind: An essay on Human Feeling* som utkom i tre delar 1967, 1972, 1982 och i en postum, förkortad version i ett band 1988. I detta verk formulerar hon en filosofi för biologi, psykologi och humanvetenskaperna. Hon ser som filosofens uppgift att skapa mentala bilder och en begreppsapparat som underlättar för forskare och vetenskapsmän att ställa relevanta frågor i sökandet efter förklaringsmodeller.

Om vi tar kvantfysiken som exempel så kan kvantfysikens teorier sägas bestå av en serie matematiska formler. För att vi ska förstå teorierna och kunna utforma meningsfulla experiment behöver vi tankebilder, i detta fall två sinsemellan oförenliga bilder, bilden av elementarpartiklarna som vågor och bilden av dem som små kompakta bollar. Till bilden av vågor hör begrepp som amplitud, frekvens och våglängd, till klotbilden å andra sidan storheter som massa, position och rörelsemängd. De två mentala bilderna exemplifierar de matematiska abstraktionerna och gör samtidigt kvantfysikens verklighet intellektuellt hanterbar trots att vi inte har någon direkt sinneserfarenhet av den och därmed inte heller något naturligt och självskrivet symbolspråk som beskriver den.

Susanne Langer vill på motsvarande sätt skapa bilder och tankemodeller som gör djurens inre liv och det mänskliga medvetandet begripliga. Hon ondgör sig över vad hon uppfattar som den samtida psykologins svek, när den i sin strävan efter att likna naturvetenskaperna undviker sitt

egentliga forskningsområde, det mänskliga medvetandet och människans hantering av omvärld och erfarenhet i en symbolisk verklighet, och i stället begränsar sig till synliga beteenden och neuropsykologiska mekanismer. Hennes utgångspunkt är föreställningen att vissa biologiska processer i någon mening *känns* i den organism där de sker. Detta att vissa interna processer känns är, enligt Susanne Langer, grunden för medvetandet. I varierande grad genomsyrar detta *kännande* allt djurliv, starkare och mer differentierat ju högre upp på evolutionstegen vi kommer.

Den yttre verkligheten kommer till oss i form av ljusvågor, förtätningar och förtunningar i luften, gaser i atmosfären som når oss med luften vi andas, föremål och ämnen som vi stoppar i munnen samt föremål och levande varelser

Hennes utgångspunkt är föreställningen att vissa biologiska processer i någon mening känns i den organism där de sker. Detta att vissa interna processer känns är, enligt Susanne Langer, grunden för medvetandet.



som berör oss eller som vi berör. Ljuset som träffar våra ögon omvandlas till nervimpulser, bearbetas och känns – upplevs – till slut som en kontinuerlig film av tredimensionella bilder som vi projicerar tillbaka ut i omgivningen. Vibrationerna i luften känns som musik, som ljud, som meningsfullt tal när de passerat örat och omvandlats i interna processer som vi kan uppfatta. Vi upplever luftens sammansättning som dof-

ter och känner smaken av allt vi stoppar i munnen.

Men vi känner också av vårt kroppsliga tillstånd. Här kommer vi närmare vad vi traditionellt brukar kalla känslor. Våra subjektiva, interna känslor i Langersk mening innefattar även våra impulser till handling. För det mesta klingar dessa av internt men ibland blir de tillräckligt starka för att utlösa yttre handlingar. Susanne Langer att vi för det mesta handlar proaktivt, inte bara reagerar på det som kommer utifrån. Djurs, och framför allt människors handlingar kan ofta ses som en första orsak i en orsakskedja.

När första delen av *Mind* kom ut fick den ett blandat mottagande. En empiristiskt inriktad recensent tyckte att hennes teorier bara var ännu ett tillskott på holismens flummiga träd medan andra anklagade henne för att vara reduktionist och för att vilja göra biologi och psykologi härledbara från fysikens lagar. Hon blev mer eller mindre bortglömd. Idag har man börjat återupptäcka henne och ge henne en välförtjänt plats bland övriga filosofer.

Susanne Langer tar kategoriskt avstånd från den västerländska dualism, som placerar medvetandet i en "andlig" verklighet skild från det materiella. Men hon markerar också en tydlig gräns mot den sortens reduktionism som menar att allt kan härledas ur fysik och kemi. Det komplexa samspelet mellan komponenterna i en levande cell innebär nya lagbundenheter som måste studeras i sin egen rätt och med sin egen begreppsapparat. Bara i efterhand kan vi analysera dessa processer och återföra dem på kemiska och fysikaliska mekanismer. De biologiska lagbundenheterna strider inte mot de underliggande fysikaliska och kemiska principerna, men vi kan inte härleda livet som en nödvändig och logisk konsekvens av fysik och kemi. På motsvarande sätt innebär uppkomsten av känslor och medvetande i det högre djurlivet nya lagbundenheter men också nytt utrymme för slump och tillfälligheter i de evolutionära processerna. Det kvalitativa språnget till mänskligt medvetande hänför Langer till uppkomsten av mänsklig fantasi och till förmågan att skapa symboler och med symbolernas hjälp förmedla individuella erfarenheter och subjektiva tolkningar av verkligheten mellan mänskliga individer.

Varför ägnar jag detta utrymme åt att lyfta fram en nästan bortglömd amerikansk filosof från förra seklet? Vad har hon för relevans för dagens debatt?

Vi lever i en tid när den dualistiska modellen håller på att förlora sin ställning. Risker är stor att vi därmed kastar ut barnet med badvattnet. Vi behöver en filosofisk världsbild som förankrar det mänskliga, inklusive det mänskliga medvetandet och förnuftet, i människans biologiska och materiella vara utan att för den skull reducera människan till bara fysik och kemi, utan att förringa allt detta fantastiska som människor åstadkommit och fortfarande kan åstadkomma.

Läkarvetenskapen och medicinteknologin håller på att ta över rätten att definiera vad som är normalt mänskligt



Man skulle kunna generalisera hans påståenden och säga att allt vi upplever, alla tankar vi tänker, alla saker vi säger, förändrar hjärnan och lämnar spår.

och vad som är onormala avvikelser som behöver medicineras åter till normalitet. Allt som kan ses som en mätbara avvikelse i hjärnan kallas sjuk och förutsätts kräva medicinering. Inte nog med det, även när man inte kan påvisa någon organisk orsak så skapar man beteendediagnoser där botemedlet är att det icke önskade beteendet skall drogas bort. På det sättet skapar man livslånga medicinberoenden och en stabil läkemedelsmarknad. Mot detta måste vi försvara den mänskliga mångfalden, och rätten att avvika från normerna. Här behövs en stabil, filosofisk grund.

Idag sitter läkare i tv-soffor och påstår att eftersom man kan påvisa mätbara förändringar i hjärnan av rökning, så är det ett medicinskt problem som kräver läkarhjälp när man skall sluta röka, inte en fråga om personlig vilja. Själv slutade jag efter 25 års storrökande utan hjälp av någon doktor och ser mig därmed som ett levande exempel på att dessa läkare har fel.

Alkoholism kallas numera en sjukdom, ett kemiskt beroende som man inte kan välja bort. Ändå vet alla som sysslat med missbruksvård att om inte den missbrukande själv vill, så går det inte att *bota* någon från ett missbruk. AA-rörelsen vet detta. Där *får man* inte ett återfall, man *tar sig* ett. Det personliga ansvaret är viktigt, den egna viljan är en kraft av betydelse, även fast vi inte tror att människan har någon direkt kontakt med en högre mental verklighet.

**Helge Malmgren**, legitimerad läkare och professor i teoretisk filosofi, har i en intressant artikel i *Läkartidningen* ("Hypotesen om schizofreni

som en "hjärnsjukdom" återstår att visa"; *Läkartidningen* 204/2007) skrivit om de förhastade slutsatsen att alla mätbara förändringar i hjärnan är tecken på sjukdom. Han pekar bland annat på att all inlärning ger påtagliga förändringar i hjärnan. Man skulle kunna generalisera hans påståenden och säga att allt vi upplever, alla tankar vi tänker, alla saker vi säger, förändrar hjärnan och lämnar spår. Dessa spår påverkar i sin tur våra tankar och senare handlingar. Det gör inte tankarna mindre intressanta eller värdefulla.

När vi okritiskt använder mediciner för att direkt påverka människors beteende är vi på god väg in i **Huxleys** "sköna nya värld". När vi använder mediciner för att direkt hämma vad vi uppfattar som ett avvikande och icke önskvärt beteende så är det inte säkert att det är individen det är fel på. Det kan snarare vara så att vi håller på att utveckla ett intolerant och likriktande samhälle där avvikare inte längre har någon plats. Det är en farlig utveckling. ■